

Specifika výuky a komunikace u studentů se sluchovým postižením

Tereza Hradilová

PEDAGOGICKÁ
FAKULTA
Univerzita Karlova

Specifika výuky a komunikace u studentů se sluchovým postižením

Tereza Hradilová

PEDAGOGICKÁ
FAKULTA
Univerzita Karlova

Metodická publikace byla připravena v rámci projektu ESF pro VŠ II na UK, registrační číslo: CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_056/0013322, který je realizován v rámci operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání (2020–2022).

Publikace je určena ke vzdělávacím a metodickým účelům.

Anotace publikace:

Předkládaný text se zabývá problematikou vysokoškolských studentů se sluchovým postižením a jejich vyučujících/popř. dalších pracovníků vysoké školy. Stručně seznamuje s heterogenitou této skupiny osob, jejich komunikačními potřebami a specifiky, nastiňuje oblast funkční diagnostiky. Pozornost je věnována základním – nicméně stěžejním – postupům, které je vhodné při výuce a celkově studiu takového studenta dodržovat. Zmiňuje také základní pravidla komunikace se studentem za přítomnosti třetí osoby (tlumočníka ZJ nebo přepisovatele). Závěr textu seznamuje s možností poskytnutí případné metodické a konzultační podpory vyučujícím a dalším pracovníkům v rámci univerzity, kteří přicházejí do styku se studenty se sluchovým postižením.

Autoři publikace:

PhDr. Tereza Hradilová, Ph.D.

Recenzoval:

PhDr. Miroslava Kotvová, PhD.

Dílo „Specifika výuky a komunikace u studentů se sluchovým postižením“ autorky Terezy Hradilové (Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta) je vydáno pod licencí Creative Commons BY-SA 4.0.

Obsah

Terminologické rozčlenění studentů se sluchovou ztrátou	5
Komunikační a výuková specifika u studentů s jednotlivými typy sluchového postižení.....	9
Komunikace a výuka za přítomnosti tlumočníka / přepisovatele textu.....	17
Doporučení pro pedagogické/akademické pracovníky	21
Závěr	25
Literatura	27

Terminologické rozčlenění studentů se sluchovou ztrátou¹

Velká heterogenita populace osob se sluchovým postižením představuje mnohokrát zmiňovanou, přesto však zdaleka ne komplexně známou skutečnost. Osoby s tímto senzorickým postižením spojuje právě „jen“ určitá ztráta sluchu. Její kvantita přitom nemusí být přímo úměrná kvalitě poslechu. Tzn., že velikost sluchového postižení pro nás představuje spíše orientační ukazatel z hlediska předpokladu toho, co dotyčný „slyší či neslyší“. Rozhodně pro nás však nemůže představovat něco jako „návod“ na hodnocení stavu sluchu a na to, jaké konkrétní potřeby daný student má. Nicméně z hlediska potřeb (nejen) speciální pedagogiky v současnosti hovoříme o studentech, kteří jsou:

- n/Neslyšící (přičemž počáteční velké N značí označení pro jazykovou a kulturní menšinu, malé počáteční písmeno označuje ty osoby, které svou ztrátu sluchu naopak považují za postižení),
- nedoslýchaví,
- s kochleárním implantátem, popř. uživatelé sluchadla (tedy nositelé kompenzační pomůcky),
- ohluchlí (tedy vlastně již neslyšící, nicméně toto zdůraznění ohluchlosti poukazuje na předpoklad ztráty sluchu po rozvoji mluveného jazyka, a tedy i základních jazykových a komunikačních kompetencí v tomto jazyce).

Toto rozdělení, jak už bylo uvedeno výše, je však z hlediska komunikačních potřeb jednotlivých studentů spíše formálního charakteru a nemusí reálně odrážet jejich skutečný stav sluchu – lépe řečeno stav, který oni sami osobně pociťují. Z praxe je patrné, že snaha o definici nebo prosté rozdělení těchto studentů do „škatulek“ nemusí fungovat optimálním způsobem a pro nezainteresované osoby může být ve svém důsledku matoucí. Pro nás, jakožto pro vyučující či další zaměstnance univerzity, je podstatné spíše to, jak student

¹ V předkládaném textu používáme souběžně – dle konkrétní konotace – dva termíny: sluchové postižení a sluchová ztráta jako synonyma. Z hlediska zažitě, běžně užívané terminologie platí za standardní užívání spojení „sluchové postižení“ nebo „člověk se sluchovým postižením“. Termín „sluchová ztráta“ volí autorka textu v kontextu jistého subjektivního náhledu na popisovanou problematiku, kdy tento vnímá jako méně diskutabilní a více odkloněný od medicínského pojetí postižení. Užívání termínu „sluchové postižení“ je však v současném diskurzu speciální pedagogiky v souladu s jejím aktuálním paradigmatem.

sám reflektuje svá komunikační specifika, popř. jaký **upřednostňuje jazyk** (český jazyk x český znakový jazyk). Můžeme např. získat dojem, že student, který je formálně označován za nedoslýchavého bude v rámci své komunikace upřednostňovat český jazyk – a ve většině případů to tak také bude, nemusí to však být pravidlem. Návod na preferovaný způsob komunikace by nám měla poskytnout tzv. **funkční diagnostika**, kterou by měl každý student, který si přejde uplatnit nárok na úpravu podmínek studia, absolvovat.

Funkční diagnostika spočívá v pohovoru kontaktní osoby fakulty/univerzity s daným studentem a jejím výstupem by měl být částečně vyplněný formulář předem předpřipravených kategorií (např. délka navýšení časové dotace u vykonávání zkoušek se vybírá z již definovaných kategorií 25, 50, 75 nebo 100 %) a částečně samotný autorský text kontaktní osoby. V rámci tohoto textu by měla být stručně popsána studentova situace a jeho konkrétní specifické potřeby. Dokument také obsahuje základní rozčlenění studentů do dvou skupin. První je tzv. **B1, což značí primárně uživatele mluveného jazyka, druhá pak B2 označující uživatele znakového jazyka**. Zařazení studenta do jedné ze skupin však neznamená, že automaticky komunikuje výhradně jen tím jazykem, do jehož skupiny „spadá“ (tedy v případě kategorie B1 českým jazykem a v případě kategorie B2 znakovým jazykem). Naznačuje nám to však studentem preferovaný jazyk, a tím i způsob komunikace.²

Náležitosti obsažené ve funkční diagnostice jsou klíčové a měly by být všemi vyučujícími dodržovány. Je také vhodné si uvědomit, že se nejedná o žádné „úlevy“ v rámci studia, nýbrž o snahu kompenzovat studentovo znevýhodnění tak, aby měl, pokud možno, zajištěny stejné podmínky ke studiu jako jeho kolegové bez znevýhodnění. Jedná se o snahu vyvážit studentovu ztrátu sluchu s možností se plnohodnotně pohybovat v prostředí, které do velké míry funguje na bázi sluchového přenosu informací.

Dalším důležitým faktorem u těchto studentů je prosté uvědomění si skutečnosti, že ve větší či menší míře vnímají okolní svět pomocí **zraku** (viz níže), k čemuž se nepřímou váží také problematika **odezírání**. Odezírání nepředstavuje plnohodnotný komunikační/kompenzační mechanismus sluchové ztráty, jde o doplňkovou formu, která může (ale také nemusí) umožnit příjem základních

² Bude-li se tedy jednat o studenta kategorie B1, pravděpodobně bude preferovat z hlediska komunikace buď psanou češtinu a/nebo komunikaci mluveným jazykem – zde zpravidla za pomoci odezírání. Naopak bude-li se jednat o studenta kategorie B2, jeho preferovaným způsobem bude vizuálně-motorická komunikace – tedy prostřednictvím znakového jazyka za větší či menší opory v psaném textu.

informací z mluveného jazyka³. V praxi se zpravidla setkáváme s tím, že osoby se sluchovou ztrátou odezírání jako doplněk v (mluvené) komunikaci využívají (a zároveň se také soustředí na celkovou mimiku a neverbální komunikaci mluvčího), tudíž je při výuce důležité mít na paměti, že aby byla komunikace a výuka pro studenta funkční, **musí na nás být vždy dobře vidět** – nejlépe z čelního pohledu.

³ Tato formulace zasluhuje komplexnější vysvětlení – odezírání není vlastní všem osobám se sluchovou ztrátou, a ne všem přináší stejné benefity. Víme také, že odezřít lze asi jen 30 % řečených informací, tím pádem odezírání vyžaduje i potřebné znalosti daného mluveného jazyka, zkušenost s předávaným tématem apod., aby si odezírající mohl uniklé (nepostřehnutelné) informace doplnit do kontextu řečeného. Z uvedeného je jistě patrné, že tyto aspekty odezírání ztěžují a my dopředu nevíme, jak je dotýčný „splňuje či nesplňuje“. Problematika odezírání je samozřejmě rozsáhlejší, než jak ji uvádíme v tomto textu. Zde se v rámci základní orientace snažíme poukázat na její šíři.

Komunikační a výuková specifika u studentů s jednotlivými typy sluchového postižení

Výše v textu byla zmíněna velká heterogenita studentů se sluchovou ztrátou, z čehož pramení i odlišné komunikační potřeby. Existují studenti, kteří v rámci komunikace s okolím nevykazují potřebu prakticky žádných studijních a komunikačních modifikací. Důvody, které je k tomu vedou jsou různé – od skutečnosti, že stav jejich sluchu (to lze považovat za velmi podstatné) a osvojené funkční kompenzační mechanismy jim umožňují studium a komunikaci zvládat bez „vnější modifikace“, až po studenty, kteří pociťují určitý stud či ostych a na své potřeby nechtějí upozorňovat – ačkoli by jim možnost studijní modifikace mohla i značně pomoci. Obecně ale platí, že bychom při výuce a komunikaci se studenty se sluchovou ztrátou měli myslet na následující body:

- Stežejní oporu pro studenta se sluchovou ztrátou představuje **zrak a zrakový kontakt**. Je proto třeba, aby student mohl vše kolem sebe maximálně sledovat zrakem (vyučujícího, prezentaci, předkládané materiály, hovořící spolužáky apod.). V okamžiku, kdy se informační tok odehrává mimo zrakovou kontrolu tohoto studenta, nastává informační bariéra – informace k němu buď nepřicházejí vůbec nebo v omezené míře, která může způsobit špatné (případně až nulové) porozumění situaci a zároveň je pro dotyčného stresující.
- Z hlediska dobrého zrakového kontaktu je vhodné, aby student mohl sedět zejména **v prvních řadách** a místnost byla **dobře osvětlená** (zpravidla je lepší alespoň nějakou intenzitu osvětlení zvolit i v případě, že nám intenzita denního světla připadá dostatečná, popř. je optimální se studenta zeptat). První řady představují z hlediska zrakového kontaktu jistou pomoc pouze v případě, že stojíte čelem ke studentům a vepředu místnosti. V ostatních případech (otočíte-li se k tabuli, mluví-li spolužáci dotyčného) se tato pomoc vytrácí.
- Je velmi obtížné, spíše až nemožné, **sledovat výklad vyučujícího a zároveň si psát poznámky**. Sledování prezentace + výkladu vyučujícího + psaní poznámek představuje „smrtící kombinaci“, která je pro studenta enormně náročná a zcela jistě mu některé (možná i zásadní) informace uniknou.

Navíc se brzy (cca po 20 minutách této činnosti) dostaví únava, která jeho soustředění ještě sníží. Takto vedená výuka pak pro studenta ztrácí efektivitu.

- Z výše uvedeného pramení vhodnost, ne-li přímo nutnost **dostatku podkladových materiálů**, které student od vyučujícího obdrží. Funkční diagnostika v těchto případech většinou doporučuje, aby student dostal podklady k výuce (prezentace, poznámky, články, cvičení, ...) s předstihem před výukou. Občas se setkáváme s určitou neochotou vyučujících tyto materiály poskytovat, mají např. obavy, aby se jejich vlastní výukové materiály následně volně nešířily. Nebo nemají všechny potřebné podklady s předstihem připravené. Důvody k neochotě či ostychu poskytnout studentovi potřebné podklady jsou různé, zde je však na místě zdůraznit adekvátnost tohoto požadavku ze strany funkční diagnostiky a studenta samotného. Podkladové materiály poskytnuté před výukou studentovi velmi usnadní orientaci v probíraném tématu a umožní mu věnovat více soustředění a energie přímo na výklad vyučujícího.
- Poskytování materiálů je spojeno rovněž s oblastí **tlumočení, popř. simul-tánního⁴ přepisu**. Tlumočníci, popř. přepisovatelé, kteří mohou být přítomni na výuce jako zprostředkovatel komunikace, jsou profesionálové vázaní etickými kodexy své profese. Aby se mohli na specifika výuky řádně připravit, je třeba, aby týden, minimálně pět dní⁵ před výukou **obdrželi podobné či totožné podklady k výuce stejně jako student**. Některé studijní obory jsou velmi specifické používanou terminologií a jejím významem, což jsou věci, které potřebuje zejména tlumočnický znakového jazyka před tlumočením vědět a chápat, aby jeho transfer z jednoho jazyka do druhého⁶ byl odpovídající a tlumočení bylo kvalitně odvedeno. Přepisovatel textu, který písemně zaznamenává vše řečené má situaci o něco jednodušší v tom, že se (zpravidla) pohybuje v mantinelech stále stejného jazyka (českého jazyka), nicméně vysoce odborné, cizí, specifické názvosloví či obraty mohou být

⁴ Tj. probíhajícího v reálném čase, současně, přímo při Vaší promluvě, bez pauz.

⁵ Toto pravidlo je možné po dohodě s tlumočnickem časově mírně modifikovat, čas na přípravu jako takový je však nutný! V případě, že tlumočnick neměl možnost se na tlumočnickou zakázku řádně připravit, má plné právo takové tlumočení odmítnout. Studenta bychom v takovém případě „zanechali“ ve velmi nevýhodné situaci – informace by k němu nepřicházely vůbec nebo velmi omezeně – a navíc bychom negativně zasáhli do jeho nároků na modifikaci studia.

⁶ Příprava tlumočnicků znakového jazyka na výuku může u některých studijních oborů znamenat značnou časovou náročnost a potřebu vlastního prostudování přednášeného/prezentovaného tématu. Vysokoškolské obory jsou spojeny s používáním specifické terminologie, kterou si tlumočnick potřebuje tzv. „osahat“, připravit se na co nevhodnější způsob jejího překladu.

i pro něho obtížné např. z hlediska správného zápisu. I z tohoto důvodu bývají podklady předem poskytovány i přepisovatelům. Tlumočnická/přepisovatelská profese je vázána (mimo jiné) i **povinností mlčenlivosti**, která je v praxi dodržována. Vztahuje se i na zachování materiálů poskytnutých v rámci přípravy na výuku pouze pro potřeby daného tlumočení. Tyto materiály nesmí tlumočník/přepisovatel poskytnout jiné osobě, např. samotnému studentovi se SP či dalším studentům.

- Vedeme-li se studentem rozhovor – a to zejména se studentem komunikujícím mluveným jazykem – je vhodné co nejvíce **eliminovat zvuky v okolí**, tzv. šum na pozadí. Např. konzultace vedená v místnosti, kde se nachází další dvě osoby, které spolu hlasitě hovoří, je pro studenta se sluchovou ztrátou diskomfortní a vyčerpávající. Využívá-li kompenzační pomůcku a tím pádem alespoň nějakou část sluchového vnímání, tyto zvuky na pozadí mohou velmi rušit jeho schopnost porozumění. Z uvedeného plyne, že je rovněž náročné studentovo zapojení do různých skupinových aktivit ve výuce, diskuzí či skupinové práce, kde mluví na relativně malém prostoru velké množství osob. Zejména při běžné výuce může být řešení těchto situací (není-li přítomen tlumočník nebo přepisovatel) obtížné. Minimálně je však vhodné mít na paměti, že pokud tuto činnost zvolíme, výkon či zapojení studenta nemusí být ve výsledku komplexní a odpovídající jeho skutečným schopnostem – a to zkrátka proto, že se k němu nedostávají všechny potřebné informace a skutečné porozumění řečenému je více či méně obtížné a zkreslené.
- Nelehká je rovněž situace **s používáním audio/audiovizuálních záznamů** (rozhovorů, filmů, pořadů, ...). Takto zprostředkované zvukové informace student jen velmi obtížně „pochytí“ v plné míře. Vhodným nástrojem je doplnění pořadu o titulky, popř. jeho písemný záznam⁷, nesmíme však zapomenout na studenty, kteří primárně komunikují znakovým jazykem. V jejich případě totiž titulky nemusí být dostatečné vzhledem k jejich výchozímu jazyku⁸. Je pravdou, že tvrzení o nedostatečné znalosti českého jazyka uživateli jazyka znakového je zavádějící a může poskytnout zkreslený dojem. Zároveň je ale

⁷ České titulky (v menší míře i tlumočení) se objevují i u některých českých pořadů, existují již i platformy, které poskytují přepis audio rozhovorů do češtiny. Technologie umožňují také volbu tzv. automatického titulkování, více informací k této problematice poskytuje z hlediska studentů se sluchovou ztrátou např. *NaNUK: Neslyšící a nedoslýchaví studenti na UK* (dostupné zde: <https://neslysicinauk.ff.cuni.cz>), kde je k nalezení velké množství informací, které i vyučujícím mohou výuku studenta/studentů se sluchovou ztrátou usnadnit.

⁸ Znakový jazyk pro mnoho těchto studentů představuje jazyk mateřský. Je to pro ně smyslově přístupný jazyk (což čeština ve své fonetické podobě není). Zpravidla si jí pak osvojují jako cizí jazyk zejména v psané podobě, což s sebou nese specifické úkoly a obtížnost.

velmi obtížné předem odlišit, u kterých uživatelů znakového jazyka bude i znalost češtiny na takové úrovni, aby jim samotným zprostředkování studijní látky prostřednictvím písemného textu vyhovovalo a přinášelo užitek. Náповědou nám opět může být funkční diagnostika, kde by tyto situace a jevy měly být popsány. Zjednodušeně řečeno lze ale říci, že student, který primárně komunikuje znakovým jazykem a uvádí ho jako svůj preferovaný jazyk, může (nikoli musí) mít v optimálním používání českého jazyka větší či menší problémy. I zde je samozřejmě možné případně zapojit tlumočníka znakového jazyka, je však lepší tyto situace řešit individuálně, ne každý tlumočník bude mít možnost tlumočit např. film. Ten by měl mít k dispozici taktéž s předstihem, aby se na tlumočení připravil. Navíc, pokud jde o delší film, je nutné zajistit minimálně dva tlumočníky.

- Funkční diagnostika nás rovněž informuje o **požadavcích na skládání zkoušek či zápočtů**. Nejčastějšími kompenzačními mechanismy zde bývá prodloužený čas, v případě kategorie studentů B2 možnost skládat zkoušku ve znakovém jazyce za přítomnosti tlumočníka (tedy nikoli písemně), případně tolerance možných gramatických chyb či agramatických vyjádření (ty mohou pramenit např. u uživatelů skupiny B2 právě z toho, že český jazyk pro ně může být cizím jazykem). Obecně důležité také bývá **zadání zkoušky v písemné podobě**, nikoli prostřednictvím diktování. Skládání zkoušek za přítomnosti tlumočníka (popř. přepisovatele textu) se vyučující nemusí obávat, tlumočník do průběhu zkoušky nebude žádným způsobem zasahovat, ani studentovi případně napovídat (což v praxi někdy dělá vyučujícím starostí). Kompenzačních mechanismů samozřejmě může být více, popř. se mohou různě kombinovat v kontextu toho, zda má nebo nemá student další možné znevýhodnění (např. specifické poruchy učení).
- Veškeré **důležité informace**, termíny, kontakty, požadavky k ukončení předmětu, konzultační hodiny apod. je nejvhodnější poskytnout v **platné písemné podobě**. Jakékoli změny doporučujeme opět předávat písemně a zároveň dotyčné studenty na změny upozornit.
- S předchozím bodem souvisí i oblast **vizualizace**. Studentům se sluchovou ztrátou velmi pomáhá, pokud se v rámci výuky mohou opřít o různé nákresy, piktogramy či schémata. Rovněž je velmi užitečné psaní důležitých termínů, údajů či cizích slov na tabuli. A to i v případě přítomnosti tlumočníka/přepisovatele. Tato vizualizace usnadňuje orientaci i jim.
- Při využití sluchadel, kochleárního implantátu nebo při potřebě zajistit externí zvukový vstup pro lepší poslech, přepis apod. Vás student může požádat o připnutí malého **mikrofonu** na klopou oděvu. Tento mikrofon

bude snímat Váš hlas a usnadní studentovi porozumění (nejčastěji) bezdrátovým spojením s jeho kompenzační pomůckou (tj. přenese zvuk přímo do ní), popř. pro využití pozdějšího přepisu nebo automatického přepisu⁹. Vy budete mít volné ruce, můžete se volněji pohybovat po místnosti a mikrofon Vás nebude nijak rušit. Mikrofonů je samozřejmě více typů, klipové však bývají hojně využívané (dalším typem jsou např. směrové, stolní apod.).

- Je možné, že se do budoucna opět ve výuce setkáme s **respirátory/rouška-mi**¹⁰. Ty pro osoby se sluchovou ztrátou představují v **kommunikaci zásadní bariéru**. Na to je třeba při výuce myslet, jak jsme si již popsali výše – i student s nedoslýchavostí, využívající kompenzační pomůcku, ve většině případů k dobrému porozumění jako oporu využívá odezírání. Klasický (neprůhledný) respirátor tuto činnost naprosto znemožňuje a dostává tyto studenty do nepříjemné a stresující situace. V případě nutnosti použití respirátoru ve výuce se jako optimální jeví využití tlumočnicka nebo přepisovatele (a to i v případě, že při absenci respirátorů zvládá student výuku bez jejich přítomnosti). Pro studenty zcela **neslyšící** je situace ještě obtížnější, jelikož postrádají i orientační zvukové vjemy, které jim zpravidla kompenzační pomůcka zprostředkovává (např. velká část studentů s kompenzační pomůckou alespoň sluchově vnímá, že někdo hovoří – i když mu třeba nerozumí, neslyšící student přes respirátor nemusí získat ani tento vjem), ocitá se tedy ve velmi diskomfortní a nejisté situaci, jelikož i jeho zraková percepce je omezena ve své výpovědní hodnotě.
- **Distanční výuka**, běžná během koronavirové pandemie, poukázala na některé stěžejní body (nejen) z hlediska studentů se sluchovým postižením. Této oblasti se podrobně věnuje text Distanční výuka vysokoškolských studentů

⁹ Pozdější přepis se v praxi uplatňuje zejména v případech, kdy samotná výuka probíhá z nějakého důvodu bez přepisovatele. Zvukový záznam z výuky je nahrán a později přepsán z nahrávky. Nakládání s tímto materiálem je opět v souladu s etickým kodexem přepisovatele a nebude se nikde volně šířit.

V současnosti se více začínají využívat i aplikace umožňující automatický přepis, tj. přepis pomocí počítačového zpracování mluvené řeči do podoby textu. Aplikací pro tuto službu již funguje více a jejich kvalita je ovlivněna mnoha aspekty. Je na studentově uvážení, zda mu vyhovuje s automatickým přepisem pracovat či ne.

¹⁰ Jistě je možné využít místo respirátoru i plastový průhledný štít, otázkou však je jejich funkčnost proti šíření kapénkové nákazy. Navíc se v praxi ukázalo, že jeho schopnost zprostředkovat osobě se sluchovou ztrátou lepší zrakový kontakt s tváří mluvčího může být značně eliminována určitým typem světla. To se od štítu totiž může odrážet až tak, že výše popsané výhody mizí a obličej mluvčího se ztrácí v záblescích světla. Nicméně rozhodnete-li se místo respirátoru/roušky použít štít, je to pro studenta se sluchovou ztrátou v celkovém zhodnocení samozřejmě komunikačně mnoho komfortnější. Pozor je třeba dát právě na typ a intenzitu osvětlení. V tomto případě velmi záleží na osobní domluvě (případně na platných vládních opatřeních).

se sluchovým postižením (Hudáková, Holubová, Hradilová, 2021), údaje o publikaci naleznete na konci textu. Potřebné studijní modifikace je možné řešit i během **online výuky**, je však třeba počítat s některými odlišnými aspekty oproti prezenční výuce. Zmíněný text tuto část výukového procesu srozumitelně a podrobně popisuje.

- Na již zmíněném webu **NaNUK: Neslyšící a nedoslýchaví studenti na UK** (dostupné zde: <https://neslysicinauk.ff.cuni.cz>) naleznete mnoho cenných informací jak k prezenční, tak k distanční výuce u studentů se sluchovým postižením, stejně tak jako odkazy a odpovědi na nejčastější otázky. Připomenuta je také zmínka o užitečných technologiích a aplikacích. Rovněž zde naleznete popis různých situací a nástin jejich řešení.

Komunikace a výuka za přítomnosti tlumočníka / přepisovatele textu

Jak jsme si již nastínili výše, v rámci své výuky studentů se sluchovou ztrátou se můžete setkat s přítomností tlumočníka nebo přepisovatele textu v rámci výuky, konzultací, zkoušek, zápočtů apod. Některým vyučujícím může být přítomnost třetí osoby ve výuce zpočátku nepříjemná. Netuší, co přesně od této situace mohou čekat. Znovu zdůrazňujeme, že se jedná o profesionální pracovníky vázané mlčenlivostí a zajišťující „**informační a komunikační most**“ mezi Vámi a studentem se sluchovým postižením. V praxi se uplatňuje několik užitečných bodů, které bychom při komunikaci prostřednictvím těchto osob měli dodržovat:

- **Vždy komunikujeme primárně se studentem**, nikoli s tlumočníkem/přepisovatelem. Studenta vždy oslovujeme ve druhé osobě (nikoli ve třetí skrze tlumočníka/přepisovatele) a **nenecháme se zmást** (znervóznit) skutečností, že student při naší promluvě sleduje zejména tlumočníka nebo text, který je mu přepisován – tj. neudrží plný zrakový kontakt s Vámi, jako s mluvčím. Pro jeho komplexní porozumění je to nezbytné.
- Tlumočník bude během výuky **stát** nejčastěji vedle Vás či blízko Vás, popř. **sedět** před studentem. Student by měl vidět jak na něj, tak na Vás a ideálně na všechny mluvčí, nicméně při skupinových aktivitách, dotazech studentů z další části učebny, kdy zrakový kontakt se všemi není možný, si tlumočník/přepisovatel s touto skutečností poradí a student mluvčího zrakovým kontaktem nutně nevyhledává).
- Vedete-li **delší výuku** (zpravidla již běžných 90 minut), je pravděpodobné, že budete na výuce přítomni dva tlumočníci, popř. dva přepisovatelé. Ti se ve své činnosti budou v **pravidelných časových intervalech střídat**. Vás se to nijak nedotkne, výklad většinou není třeba vůbec přerušovat. V případě, že máte na výuce z určitého důvodu jednoho tlumočníka, je třeba myslet na možnost jeho regenerace (tj. přestávky), jelikož provádět transfer z jazyka do jazyka (a ještě simultánní formou) je velmi náročné. V takovém případě doporučujeme se s tlumočníkem předem domluvit na celkovém postupu.

- Je dobré si uvědomit, že student vnímá znakový jazyk zrakem, tím pádem se **nemůže soustředit na dva vizuální podněty najednou**. Typickým příkladem je, pokud hovoříte a svůj výklad doplňujete ukázkami na obrazových/demonstračních materiálech. Student se sluchovou ztrátou je schopen vnímat pouze jednu z těchto informací.¹¹ Optimálním řešením je udělat ve výkladu pauzu, nechat studenta si materiál prohlédnout a posléze se vrátit k výkladu.
 - Zpravidla platí, že **tlumočník ani přepisovatel nemají žádné specifické potřeby** (vyjma již zmíněných materiálů na přípravu), kterým byste museli výuku přizpůsobit. Pokud by něco potřebovali (např. se ujistit o dobrém porozumění), osloví Vás sami, výuku můžete vést tak, jak jste běžně zvyklí. Rovněž používejte stejný jazykový styl a zachovejte obsah svého výkladu.
- Nic není třeba zjednodušovat.**
- V případě různých laboratorních cvičení, uměleckých činnostech apod., kde se např. hodně pohybujete, Vás tlumočník bude následovat. Není však vhodné vést promluvu, která má být tlumočená, za chůze. Přepisovatel zpravidla zůstává na svém místě, pokud nejde o „chodící přepisovatele“, který se rovněž pohybuje, na klasických přednáškách či seminářích se s ním ale spíše nesetkáte.
 - Mějte také na paměti, že tlumočník/přepisovatel **zprostředkuje studentovi** v optimálním případě **veškerou komunikaci** při dané akci, tedy nikoli jen Váš výklad, ale také různé organizační poznámky, otázky, „šum na pozadí“. Ke studentovi by se mělo dostat vše řečené (a tím pádem ostatními i slyšené), ať to již považujete za důležité či ne. Pokud někdo v přítomnosti tlumočníka/přepisovatele pronese např. „Toto není nutné tlumočit, to je „zbytečné“, tlumočník/přepisovatel by měl přesně tuto větu předat studentovi a pokračovat ve své práci i nadále.
 - V případě konání zkoušek, zápočtů apod. jsou komunikační specifika podobná jako v ostatních situacích. Funkční diagnostika by Vás měla navést na co nejoptimálnější způsob jejich konání. Jedná-li se o ústní zkoušku, opět platí, že komunikujete primárně se studentem. V případě, že student preferuje komunikaci ve znakovém jazyce, tlumočník Vám jeho odpověď zprostředkuje v češtině. V případě, kdy student využívá přepisovatele textu, Vám zpravidla

¹¹ V mnoha aspektech to platí i o studentech se sluchovou ztrátou, kteří komunikují mluveným jazykem - často se totiž při používání obrazové dokumentace, grafů apod. otočíme k tabuli/promítacímu plátnu nebo se skloníme k monitoru počítače. V tomto okamžiku studentu ztrácí (či je mu omezena) ona zraková opora v podobě odezírání.

odpoví sám. Přepis zde může tvořit jakousi oporu pro studentovo optimální porozumění.

- **Všechny aspekty**, zmíněné v 2. i 3. části tohoto textu, **jsou samozřejmě do určité míry modifikovatelné domluvou**. Máte-li jakékoli otázky, podněty, problémy, neváhejte se spojit se studentem, popř. se před či po výuce obrátit na tlumočníka/přepisovatele a celou záležitost s nimi probrat. Takto modifikovaná výuka by měla být přínosem pro obě strany – studentovi se sluchovou ztrátou zprostředkuje probíhající komunikaci a Vám by měla přinést klidné prostředí pro práci bez toho, abyste museli řešit, zda Vám student dobře rozumí a mohli ho co nejvíce zapojit do výuky.

Doporučení pro pedagogické/ akademické pracovníky

Mnoho aspektů, vhodných pro navázání co možná nejprínosnější a bezbariérové komunikace studentů se sluchovou ztrátou a Vámi, jako pracovníky vysoké školy, již bylo nastíněno v předchozí části textu. Pro úplnost ještě přidáváme několik doporučení či rad, které Vám mohou pomoci se lépe orientovat ve spletitych aspektech sluchových ztrát:

- Studenti se sluchovým postižením v některých případech využívají v rámci svého života **proměnlivé komunikační strategie** i vzhledem k situaci, ve které se zrovna nachází. Někdo je schopen komunikovat jak mluveným, tak znakovým jazykem (a některý z nich zpravidla i upřednostňuje), někdo preferuje čistě „jen“ jeden z nich. Doporučujeme studentovu volbu způsobu komunikace přijmout a zcela respektovat. To, že se student např. před výukou mluveným jazykem baví se svým spolužákem neznamená, že výuka vedená rovněž v mluveném jazyce pro něj bude plně přístupná a přínosná. Způsob komunikace mohou dále **měnit různé vnitřní faktory dotyčného**, jako je např. únava, společnost lidí kolem něj, životní etapa apod.
- Student, který považuje za svůj mateřský jazyk český znakový jazyk a (zpravidla, nikoli však nutně vždy) cítí se být také členem komunity Neslyšících¹², může v rámci komunikace (zejména té psané, tedy v češtině) místy používat agramatická vyjádření, pravopisné chyby či se u něj může projevovat odlišnost v **pragmatické rovině komunikace**. To znamená, že Vás např. osloví odlišným způsobem než ostatní studenti, jeho písemná komunikace bude o něco hůře uchopitelná nebo Vám celková sociální rovina komunikace bude připadat odlišná. Je to jeden z jevů, který se může pojit právě jak s kulturními specifiky komunity, tak také s odlišnými aspekty mluveného a znakového jazyka. Dále také s tím, že pro takového studenta může být český jazyk **cizím jazykem**. Doporučujeme **nevyvozovat** z těchto jevů žádné závěry ohledně studenta jako osoby a osobnosti.
- Pro úplnost je vhodné dodat, že studenti se sluchovou ztrátou **mají nárok** na modifikaci svého studia a na **svobodný výběr** komunikačního kódu. Toto jim zaručuje jak Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých

¹² Jedná se o jazykovou a kulturní menšinu, která splňuje kritéria definující minoritní populaci.

osob č. 384/2008 Sb., tak v prostředí UK také Opatření rektora č. 23/2017 s názvem Standardy podpory poskytované studentkám/studentům a uchazečkám/uchazečům o studium se specifickými potřebami na Univerzitě Karlově.

- Přestože Vám to možná přijde samozřejmé, dovolíme si na tomto místě ještě připomenout důležitost **ochoty, otevřenosti a přítomnosti bezpečného prostředí**, v rámci kterého se studenty jednáme. Z hlediska studenta se sluchovou ztrátou může jít např. o řešení jeho specifických potřeb v osobním kontaktu mimo výukové prostory – tedy „bez svědků“ (i prostá přítomnost spolužáků může být dotyčnému nepříjemná), neupozorňování na komunikační potřeby před ostatními, volba vhodných dotazů apod. I když je situace někdy obtížná, dobrým vodítkem pro posouzení vhodnosti či nevhodnosti určitého jednání může být i naše představa, jak bychom se cítili na místě daného studenta.
- V případě, že **máte jakékoli otázky**, něčím si nejste jisti, řešíte z hlediska výuky studenta se sluchovým postižením jakýkoli problém, nebojte se obrátit na odpovědné pracovníky¹³ univerzity/fakulty. Z hlediska sluchového postižení by Vám pomoc či zprostředkování dalšího kontaktu na odpovědné pracovníky měli **pomoci** realizovat zde:

1. V **Centru Carolina** (dostupné zde: <https://centrumcarolina.cuni.cz/CC-13.html>)
2. Na **Filozofické fakultě, Ústavu jazyků a komunikace neslyšících**, např. sekce služby (dostupné zde: <https://ujkn.ff.cuni.cz/cs/sluzby/>)
3. V prostředí **NaNUK** – neslyšící a nedoslýchaví studenti na UK, sekce kontakty (dostupné zde: <https://neslysicinauk.ff.cuni.cz/kontakt-nanuk/>)
4. Na **Akademické poradně Pedagogické fakulty UK**, např. sekce speciálně pedagogické poradenství (dostupné zde: <https://pages.pedf.cuni.cz/poradna/specialne-pedagogicke-poradenstvi/>)

Nebojte se na výše uvedené **kontakty obrátit** – využít je můžete samozřejmě také v případě, že daný student nestuduje ani na FF, ani na PedF, ale nachází se na jiné fakultě UK. Na těchto dvou fakultách je vybudován systém ucelené podpory také z toho důvodu, že se obě fakulty problematice sluchových ztrát ve svých oborech intenzivně věnují. Pomoc jsou však schopni poskytnout i dalším zájemcům. Je pochopitelné, že pokud jste se s problematikou slu-

¹³ V textu uvádíme zejména kontakty na zastřešující části UK, které jsou schopny poradenství a pomoc poskytnout. Konkrétní jména pracovníků neuvádíme z toho důvodu, že se během doby mohou přirozeně měnit a tím pádem by z hlediska potřeb textu již nebyly relevantní.

chového postižení ve svém dosavadním životě ještě nesetkali, můžete mít mnoho relevantních otázek.

Závěr

Předložený text si klade za cíl poskytnout základní opěrné body pro výuku a spolupráci se studentem se sluchovou ztrátou. Je téměř jisté, že vzhledem k heterogenitě této populace se nám nepodařilo zmínit všechny náležitosti, které do této problematiky spadají. I tak doufáme, že Vám text poskytne potřebnou podporu a případně Vás navede na další kontakty, které Vám dále pomohou. Sluchová ztráta je „zrádná“ tím, že není vidět, a tak takový student někdy „klame tělem“. Mějme na paměti, že omezené sluchové vnímání komplexně a mnohdy výrazně zasahuje do sociálních a komunikačních vztahů dané osoby. Výuka na vysoké škole se odehrává v prostředí komunikační a sociální interakce, tím pádem je pro studenta se sluchovou ztrátou mnohdy i velmi obtížná. Úspěšné absolvování vysokoškolského vzdělání tak klade na tuto skupinu studentů zvýšené nároky z hlediska energie, dovedností, kompenzačních mechanismů, samostudia, trpělivosti, a i schopností se tzv. „protlouct“. Pokud tedy můžeme využít určité kompenzační nástroje, které nám např. umožňují technický pokrok a celkový náhled na jistou odlišnost, využijme nejen je, ale také nástroje a kontakty, které mohou podpořit Vás jakožto vyučující, popř. pracovníky vysoké školy při jednáních s těmito studenty.

Literatura

- Hudáková, A., Holubová, K., Hradilová, T. in Kucharská, A. a kol. (2021). *Přístupy a doporučení pro distanční výuku u studujících se specifickými potřebami a dalším znevýhodněním*. Praha: Univerzita Karlova.
- Květoňová, L. (2007). *Vysokoškolské studium se zajištěním speciálněpedagogických potřeb*. Brno: Paido.
- MŠMT (2021). *Pravidla pro poskytování příspěvku a dotací veřejným vysokým školám Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy*. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/54834/>
- Univerzita Karlova (2017). *Opatření rektora č. 23/2017, Standardy podpory poskytované studentkám/studentům a uchazečkám/uchazečům o studium se speciálními potřebami na Univerzitě Karlově*. Dostupné z: <https://cuni.cz/UK-8144.html>
- Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob*. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, p. o., ročník 2008, číslo 384.

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
Akademická poradna PedF UK
<https://pages.pedf.cuni.cz/poradna/>

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Výzkum, vývoj a vzdělávání

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY